

Michal Klíma: Poznámky k analýze dodržení standardů novinářské práce v kauzách Andreje Babiše ml. a Pandora Papers

Centrum pro mediální etiku a dialog při Masarykově univerzitě v čele s docentem Janem Motalem zpracovalo analýzu týkající se způsobu, jakým média zpracovala kauzy Andreje Babiše mladšího a Pandora Papers. Považuji za nutné se k ní vyjádřit.

1. Analýza

Zhruba polovinu analýzy tvoří teoretický výklad teorie žurnalistiky, jak ji chápou autoři textu. Je to nepochybně zasvěcené a informativní čtení, poučné pro někoho, kdo se s teorií žurnalistiky nikdy nesetkal. Druhá polovina pak obsahuje jakási shrnutí toho, co autoři považují za zásady a zejména pak pokus o aplikaci teoretických východisek k analýze vybraných textů.

Zcela zásadním pochybením je to, že autoři nikde neupozorňují na to, že neexistují obecně světově uznávaná úplná a všeobjímající pravidla, která by definovala zásady žurnalistiky, podle nichž by se dalo jako v exaktních vědách posuzovat texty a rozhodovat, zda jsou nebo nejsou profesionální žurnalistikou. Právě naopak. Pravidla žurnalistiky se trvale vyvíjejí, probíhá o nich permanentní diskuse a existují školy a teorie, které jsou ve svých závěrech zcela protichůdné. Zúčastnil jsem se od roku 1990 desítek mezinárodních konferencí a kongresů, kde k tématu žurnalistiky diskutovali nejen světoví vydavatelé a novináři, ale i teoretici z předních univerzit. O řadě tvrzení, které autoři prezentují jako axiomy, by se na takových fórech vedly dlouhé diskuse. Dokonce ani tak zásadní tvrzení, jako nutnost oddělovat komentáře od zpráv, jak je to u nás po anglosaském vzoru považováno za axiom, zdaleka není napříč světovými médii považováno za jedinou metodu, a komentované zpravodajství řada médií aplikuje, aniž by se tím vyřazovala z okruhu profesionálních médií.

Nepochybně by se tak našly autority, které by byly k tématu tzv. advokátské žurnalistiky mnohem přísnější než autoři analýzy, ale zrovna tak, by jiní odborníci naprosto odmítli tvrzení o jakési hranici, která byla někdy něčím překročena. Jednoduše - teorie žurnalistiky není exaktní věda a nelze v ní hledat pravdu postupy exaktních věd. O žurnalistice se diskutuje - svolávají se kulaté stoly, píšou se polemiky. Ale vydat autoritativní posudek, jak to udělali autoři analýzy, bez zdůraznění, že jde jen o jejich názor, je nemístné, zcestné a bohužel i neprofesionální.

Stanovením měkkých kritérií, která jsou pak subjektivně vyhodnocena, tvrdá a objektivní data nevzniknou! Zobrazení takto získaných výsledků v grafu sice připomíná práci s daty obvyklou v jiných vědách, ale zde nejsou ničím jiným než vizualizovaným subjektivním názorem.

Analýza však také obsahuje (bez souvislosti s posuzovanými texty) celou řadu tvrzení, která se vydávají za obecné pravdy, jsou však přinejmenším sporná.

2. Zadání analýzy

Zvolený postup zadání analýzy jednomu akademikovi resp. jednomu týmu, považuji za velmi nešťastný. Pojetí svobodné žurnalistiky, jak ji Nadační fond nezávislé žurnalistiky podporuje, prakticky vylučuje, aby jedna autorita rozhodovala o tom, zda nějaký text je nebo není novinářsky profesionální. Proto k takovému účelu po celém světě vznikají kolektivní orgány složené z odborníků - etické komise, tiskové rady atp. Obvykle v nich zasedá okolo 20 autorit z různou zkušeností, s různými politickými pohledy, akademici i respektovaní novináři. Rozhodnutí takových rad jsou málokdy jednomyslná. Nikdy jsem se nesetkal s případem, že by v liberální demokratické společnosti někdo jako osoba nebo trojice osob autoritativně vydávala taková rozhodnutí a stanoviska jako autoři analýzy.

Pokud tedy správní rada cítila potřebu si na věc udělat názor, měla k tomu sestavit panel. Ostatně i hodnocení grantových projektů NFNZ nedělá jedna osoba, ale vyjadřuje se k nim několik na sobě nezávislých hodnotitelů.

3. Výsledky analýzy

Autoři analýzy dospěli k závěru a v analýze to opakují, že Forum 24 neporušuje novinářské standardy obecně. Tvrdí ale, že došlo k jejich porušení v případě psaní o Andreji Babišovi mladším. Autoři analýzy se v celé analýze dopouštějí řady protichůdných a rozporuplných tvrzení, spekulací i vyložených nesmyslů.

Ovlivňování

Hned v úvodu autoři tvrdí, že některé zkoumané texty (neuvádí se z jakých titulů) obsahovaly „pochybení ukazující na tendenci ovlivňovat veřejnou agendu nad rámec běžný ve standardní žurnalistice“. Zde je v jedné větě tolik nesmyslných tvrzení, že je vůbec s podivem, jak mohla zůstat v odborném textu. Co to znamená „tendence ovlivňovat“? Je to ovlivňování nebo ještě není? Je něco špatného na ovlivňování veřejné agendy? Václav Moravec každou neděli oznamuje témata svých Otázek větou, že půjde o témata, o kterých se v příštích dnech bude hovořit. Takže zcela vědomě ovlivňuje veřejnou agendu. To je totiž úlohou žurnalistiky. Klíč je tedy zřejmě v závěru: „nad rámec běžný ve standardní žurnalistice“. Nejenže ale neexistuje definice pojmu „standardní žurnalistika“, ale takový pojem je naprosto prázdný a nesmyslný. Nepřál bych autorům, aby jej museli veřejně vysvětlovat. A už vůbec pak není možné mluvit o tom, že něco je „nad rámec“ standardní žurnalistiky. Toto je asi nejočividnější příklad pomýleného postupu, kdy autoři chtějí aplikovat metody exaktních věd na žurnalistiku. Protože ale zjevně metody exaktních věd nechápou, nevědí, že východiska porovnání nelze stanovit paušalizujícími a o nic se neopírajícím pojmy jako „standardní“ nebo „běžný“.

Advokátská role

Styl psaní Fora 24 autoři označují za advokátskou roli a opakovaně zdůrazňují, že její využívání v žurnalistice je zcela legitimní. Že Forum 24 svou angažovaností v kauze Andrej Babiš ml. neporušila novinářskou etiku. Současně ale tvrdí, např. že „Forum 24 má tendenci blížit se mírou i podobou svých pochybení Parlamentním listům“. Ptám se jako čtenář, co tím chtějí autoři říci? Co si mám představit pod formulací „má tendenci se blížit“? Umím si představit, že se něco blíží. Ale má tendenci se blížit? Autoři už zjevně víc nedokážou skrýt své vlastní rozpaky nad výsledky svého analyzování. A i druhá část formulace je nesmyslná. Copak jsou Parlamentní listy nějaký etalon (čeho?) aby čtenář pochopil, co mají autoři na mysli?

Analýza uvádí, že „přijetí advokátské role je běžné v investigativní žurnalistice a tudíž ji nelze považovat za neetickou; nicméně v tomto konkrétním případě přijetím advokátské role Forum 24 rezignovalo na některé ze standardů novinářské práce ve vysoké míře“. Jedno z mnoha tvrzení popírající základní logiku. Jak je možné, aby něco, co je běžné a obecně etické, v konkrétním případě vedlo k rezignaci na některé standardy a dokonce ve vysoké míře? Samozřejmě co je vysokou mírou rezignace určují autoři analýzy tak, jak nastaví svá vlastní kritéria, a jak je pak sami vyhodnotí. Ještě navíc autoři v rámci dovršení zmatečnosti svých tvrzení dodávají, že tato porušení v kontextu dané kauzy nemá být chápáno „jako obecné hodnocení média“.

Balancování na hraně standardní žurnalistiky

Toto je další pro autory diskvalifikující formulace. Už jsem popsal nesmyslnost pojmu „standardní žurnalistika“. Zde se ale dokonce tvrdí, že „Forum 24 je médium balancující na hraně standardní žurnalistiky“. Jsme tu svědky toho, že autoři na jedné straně předstírají exaktní metody, a na druhé straně jejich výsledky prezentují epickými obraty. Opravdu nelze si představit nic (a nebo naopak cokoliv) pod tímto tvrzením. Takové vyjadřování absolutně nemá co dělat v textu, který sugeruje vědeckost.

Vyváženost zpráv

Podle autorů mají být zprávy „vyvážené, správné, relevantní a ucelené“. Vůbec nevím, jak si mám představit vyváženost zprávy. Nepochybně zpráva má být pravdivá. Ale vyvážená? Napadá mne mnoho sarkastických nápadů příkladů vyvážené zprávy, ale jistě i každého, kdo se s takovým pojmem setká.

Běžný rámec z hlediska profesionálních standardů

Analýza uvádí, že se Pavel Šafr „velmi angažoval v Babišových aktivitách v Česku nad rámec běžný z hlediska profesionálních standardů novinářské práce“. Kromě zcela neobratné formulace, že se Pavel Šafr angažoval v Babišových aktivitách, která by evokovala, že Šafr někde Babišovi pomáhal s dotačními podvody, zde jde o

zásadní tvrzení, že se Šafr „angažoval nad rámec běžný z hlediska profesionálních standardů“.
Autoři tedy tvrdí, že profesionální standardy novinářské práce připouštějí nebo snad dokonce zahrnují nějakou míru angažovanosti pro subjekty (nebo proti subjektům?) o kterých novinář píše. Pavel Šafr ale tento „rámec běžný z hlediska profesionálních standardů překročil“. Z uvedené zmatečné formulace není ani jasné, jestli je to dobře nebo špatně, ale zejména není jasné, proč to autoři uvádějí, jaký to má vztah k uvedeným článkům. Kritizují autoři Šafra, že se věnoval popisům Babišových podvodů víc, než je běžné z hlediska profesionálních standardů novinářské práce?

Samozřejmě se naskytá otázka, kdo tyto standardy stanovuje a kdo určuje, co je běžná novinářská práce. Ale to už víme, že takové rozhodování si autoři analýzy vyhradili pro sebe. Závěr je nicméně jediný. Jde opět o jedno z mnoha prázdných tvrzení, které analýza obsahuje. Zde navíc ani není jasné, co tím autoři chtěli vzkázat. Pokud vůbec něco.

4. Metoda analýzy

Autoři nám dávají do své metodiky hodnocení článků nahlédnout jen částečně. I z toho, co uvádějí, je však zjevné, že je tato metodika podobně subjektivní a vnitřně rozporná jako ukázky tvrzení, která z nich vyvozují, jak jsem je uváděl. Například - autoři analýzy nějaký článek zařadí do žánrové kategorie podle svého uvážení, pro danou kategorii definují nějaké předpoklady profesionality, pak určí jak se tyto předpoklady zjistí, následně tuto „metodiku“ použijí a dojdou k závěru, že článek porušil (tato jimi stanovená) pravidla. Takový postup hodnocení je naprosto nevědecký a každý vědec z oboru exaktních věd by se nad ním musel usmát. Tímto postupem nicméně autoři dospěli k zásadnímu závěru, že Forum 24 obsahuje „zavádějící příspěvky, protože míra pochybení je u nich tak velká, že lze již hovořit o reduktivním zobrazování reality“.

Je třeba zdůraznit, že analýza nezkoumá, zda článek pravdivě zobrazuje skutečnost na základě porovnání se známými fakty, ale pouze jak vyhovuje pravidlům určeným autory analýzy. Tak například za porušení svých pravidel vydávají dvoustránkový článek Pavla Šafra „Se synem premiéra bylo brutálně zameteno“. Aby neškodil otci? Autoři tvrdí, že v článku nejsou dodržena pravidla zpravodajského textu a ani není označen jako komentář. Článek pro to hodnotí jako porušení pravidel. Jde ze strany autorů analýzy o naprosté odtržení jejich akademického pohledu od praxe. Článek samozřejmě není komentářem. Je popisem kauzy a uvádí do souvislostí zjištění redakce k datu napsání. Není v něm principiálně nic špatně. Podobných článků vychází zejména v časopisech celá řada. To, že se s takovým textem autoři nedokážou vyrovnat, není důkazem chybného článku ale jejich chybné metodiky.

Autoři analýzy píší, že čtenář je uveden v nejistotu, zda tvrzení v článku jsou ověřená fakta (zpravodajství), anebo názory. Touto větou (ovšem na mnoha místech opakovaně) autoři analýzy popírají svá vlastní kritéria. Jejich tvrzení, že je čtenář uveden v nejistotu, je jaký žánr? O co opírají toto tvrzení? Dělal si snad výzkum reakcí čtenářů na tento text? Jistě, že ne. Jde jen o zcela svévolné tvrzení. O domněnku autorů. Pokud by se takového nepodloženého tvrzení dopustil novinář, označili by je za zavádějící. Navíc je jejich výtka zcela nedůvodná, protože z textu je zřejmé a rozpoznatelné, kde se jedná o tvrzení Andreje Babiše mladšího a kde o úvahu autora textu. Korunu tomuto pseudovědeckému rozjímání o článku Pavla Šafra je závěr, kdy autoři v zásadě popírají sami sebe, protože říkají, že „tento charakter mívají běžné texty investigativní žurnalistiky, která má z principu advokátskou povahu“. A následně popřou toto popření, když bez jakéhokoliv zdůvodnění prohlásí, že „text však vykračuje (sic) ze zvyklostí tohoto druhu novinářiny“. Shrnuto: Šafrův článek je chybný protože porušuje pravidla žánru, což je ale u investigativních textů běžné, ale zde autor ze zvyklostí vykračuje“. Je už zbytečné dodávat, že „zvyklost tohoto druhu novinářiny“ opět posuzují autoři, tentokrát bez aparátu, jen to prostě tak napíší. A navíc, že má investigativní žurnalistika z principu advokátskou povahu, je také nesmysl, protože většina investigativních textů o zastávání se někoho není.

Úplnou bezradnost zvolené metody lze dokumentovat na tomto tvrzení: „Nejvíce ovlivňujících (tedy persvazivních nad rámec zvyklostí daného žánru) mělo Forum 24 /.../ vysokou míru komentujících příspěvků ve zmíněných médiích není třeba brát jako nutně negativní jev, spíše to ukazuje na skutečnost, že tato média - která nejvíce „tlačila“ danou kauzu - poskytovala spíše hodnotící příspěvky než zpravodajské (faktické). Z toho hlediska nejhorší výkon je vysledovatelný u webu Forum 24“. Takže negativní hodnocení Fora 24 je založeno

na kvantitativním kritériu - množství ovlivňujících příspěvků nad rámec zvyklostí. Tuto míru a tedy i její překročení ovšem určují opět sami autoři analýzy, kteří současně píší, že to není třeba brát nutně jako negativní jev. Takové mudrování by bylo zcestné i jen jako úvaha v polemickém článku. V odborném textu je zcela nepatřičné.

5. Publikování závěrů vytržených ze souvislosti

Jak už jsem napsal, analýza je plná rozporných, nejednoznačných a protichůdných tvrzení. Nicméně pokud ji čtenář přečte jako celek, může si na ní udělat kritický názor. Například shrnutí analýzy v Deníku N (z 5. 6.), který jistě nelze podezírat z přehnaných sympatií k Foru 24, korektně obsahuje i konstatování z analýzy, že přístup Fora 24 „není problematický obecně“ a že jen v člancích o Andreji Babišovi mladším podle autorů analýzy „ustupoval z principů, které jinak je schopen plnit“. Naproti tomu zveřejnění ze souvislosti vytržených grafů a dovozování závěrů, které analýza ani neobsahuje, zásadně poškodila NFNZ, Forum 24 a v souvislosti s diskuzemi na sociálních sítích i mě.

Je třeba ještě připomenout, že analýza se logicky nezabývá průvodními jevy psaní Fora 24 o kauze Andrej Babiš mladší, což ale bylo to, co někteří kritizovali. Problém je, že zveřejněním dílčích a z kontextu vytržených závěrů analýzy se ve veřejnosti vytváří mylný dojem, že potvrdila právě tuto kritiku.

6. Kauza Andreje Babiše junior

Druhá část analýzy se nazývá kazuistika a věnuje se popisu toho, jak Forum 24 psalo o kauze Andreje Babiše mladšího. V úvodu se opět zdůrazňuje, že advokátský přístup Fora 24 je legitimní, nicméně, že se při něm Forum 24 vychylovalo (sic) od zásad profesionální novinářské práce. Obsahová analýza podle autorů odhalila, že „vyšší míra persvaze /.../ by sama o sobě nemusela být předmětem kritiky, pokud by ovšem argumentace v nich obsažená stála více na faktičnosti než na spekulativnosti“. Takže hlavní negativní závěr autorů analýzy ve vztahu k Foru 24 je jen o míře faktičnosti, kterou ovšem, jako ve všech případech analýzy nevychází z objektivních zjištění, třeba že byly publikovány konkrétní nepravdy někým vyvrácené, ale jen ze subjektivního pohledu autorů. Ten ovšem, jak dále doložím, se opírá o zcela mylné závěry.

Autoři analýzy dokazují porušení novinářských principů, „odchylování od faktičnosti“, jak tomu říkají, na případu pobytu Andreje Babiše mladšího na Krymu. Uvádějí, že „konkrétně se tato pochybení týkají tvrzení, že Babiš ml. byl Petrem Protopopovem zavlčen na Krym, toto tvrzení autoři textů zakládají pouze na výpovědi samotného Babiše ml., jehož výpovědi jsou obecně médiem automaticky považovány za pravdivé a faktické“.

Obávám se, že zde jde o naprosté nepochopení investigativní role médií. Autoři Fora 24 vytýkají, že policie a soud podezření vyšetřovaly a došly k závěru, že se takový čin nestal. Autorům chybí základní právní povědomí, neboť zjevně netuší, že to, že orgány činné v trestním řízení něco odložily, neznamená, že se trestný čin nestal (jak dovozují), nýbrž jen to, že se ho nepodařilo doložit. Navíc to, že nějaký skutek není trestným činem neznamená, že se nestal. A do třetice investigativní žurnalistika není justiční zpravodajství. Neřídí se tím, co policie vyšetří a soud odsoudí. Pokud bychom tento zcestný pohled aplikovali třeba jen na expremiéra Babiše, znamenalo by to, že by nebylo možné tvrdit, že se dopustil daňových a dotačních podvodů, protože to přece soud nekonstatoval a v případě daňového podvodu dokonce došlo k odložení věci.

Autoři analýzy tedy zakládají svůj negativní výrok, že Forum 24 v případě Andreje Babiše mladšího publikovalo zavádějící texty na tom, že zpochybňovalo lékařský smysl pobytu Andreje Babiše mladšího na Krymu, že tvrdilo, že důvodem byla snaha jeho otce zamezit jeho vyšetřování, protože na Krym nedosáhne justice EU atd. Autoři analýzy to nazývají spekulací, protože tato tvrzení nejsou podle nich založena na ověřených faktech. To je ale naprosto chybné hodnocení popírající známé skutečnosti. Pokud by se měli novináři takovými závěry řídit, de facto bychom skončili v situaci, kdy např. o Andreji Babišovi budou publikována jen oficiální fakta z úředních zdrojů. Bylo by to zcela proti smyslu nezávislé žurnalistiky i proti smyslu samotného založení Nadačního fondu nezávislé žurnalistiky, který právě investigativní žurnalistiku, která je schopná odhalit i to, co stáť z nějakých důvodů chce zatajit nebo jen nedokáže doložit, podporuje. Zejména by to ale znamenalo přímé ohrožení naší demokracie.

Je třeba konstatovat, že závěry odsuzující médium za to, že publikuje vlastní zjištění o tak společensky vysoce závažné kauze, jsou mylné a škodlivé. Jen na okraj - to, že by Forum 24 nějak zastíralo, že se opírá o výpověď Andreje Babiše mladšího, je také mimo realitu. Články jsou natolik obsažné a podrobné, že je to z nich zcela zřejmé. A navíc do souvislosti dávají zjevná fakta: trestní stíhání, vztah Protopopové a Babiše st., roli jejího podivného manžela, volba Ruskem okupovaného území pro pobyt premiérova syna atd. Absence trestní kvalifikace, kterou zdůrazňují autoři analýzy jako důkaz neprofesionality Fora 24, je v tom podružná.

(Poznámka: Pro zjednodušení jsem v textu zmiňoval jen Forum 24. Všude, kde jej uvádím, však mám současně na mysli i Týdeník Forum.)

Michal Klíma,
mediální manažer a bývalý člen správní rady NFNZ